

EL PROCÈS D'ENVELLIMENT DE LA POBLACIÓ DE LA CONCA DE BARBERÀ DURANT EL ULTIMS CENT ANYS

Santiago ROQUER I SOLER

El procés de tipus demogràfic que, segurament, més ha merescut la preocupació dels especialistes i que més ha cridat l'atenció popular és el fenomen migratori —amb el seu doble procés de despoblament rural i alt creixement urbà— el qual, a Catalunya, s'ha vingut produint ja des de la segona meitat del s. XIX. Ara bé, junt amb el procés migratori, la població catalana ha experimentat, durant el mateix període, un procés d'envelliment molt acusat. Aquest procés ha afectat tant les àrees rurals com les urbanes, si bé amb una intensitat diferent. A unes i altres àrees s'ha produït un fort descens de la fecunditat i de la natalitat i, en conseqüència, un envelliment demogràfic considerable. Però els fenòmens migratoris han generat diferències entre les àrees rurals i les urbanes.

Durant els períodes inicials del descens de la fecunditat, el retrocés es produí abans i amb més intensitat a les àrees urbanes, de forma que aquestes es mostraven més envellides que les rurals. Actualment, la situació és la contrària, com a conseqüència del major descens de la natalitat als medis rurals; la causa d'aquest retrocés més intens deriva de l'acció del despoblament rural, el qual ha modificat l'estructura per edat de la població, com veurem tot seguit. Atès que la natalitat és una taxa bruta, és a dir, que es calcula sobre el total de població,

tota modificació de l'estructura per edats repercuteix en sentit positiu o negatiu sobre la natalitat —però no sobre la fecunditat—. Les migracions rurals afecten sobretot els adults joves, de forma que aquests grups d'edat veuen reduïda la seva importància en el conjunt de la població. Aquesta pèrdua d'adults joves, que ja per ella sola significa una certa tendència a l'envelliment, suposa el descens del nombre i el percentatge de pares potencials i provoca, en conseqüència, un descens de la natalitat i el corresponent envelliment de la població. El resultat final és el següent: les àrees rurals presenten actualment un caràcter més envellit que les urbanes per la doble acció que el descens de la fecunditat i la manca de reproductors representen sobre la natalitat.

L'objectiu que es persegueix en el present treball és conèixer el grau d'envelliment de la població de la Conca de Barberà, com un exemple significatiu de les comarques rurals del nostre país, les quals es troben afectades pels dos factors d'envelliment que acabo d'assenyalar.

En parlar de la Conca de Barberà em refereixo a la comarca que amb aquesta denominació fou delimitada per la Ponència de la Divisió Territorial de Catalunya ⁽¹⁾. Sense voler entrar en la polèmica de la idoneïtat o no d'aquesta comarca, he triat la divisió de la Ponència per dues raons fonamentals: en primer lloc perquè les dades del Cens de 1970 només vénen donades a nivell comarcal, com es veurà més endavant; en segon lloc perquè, mentre no existeixi una altra divisió comarcal, el més correcte sembla ésser utilitzar aquella que establiren els ponents del període republicà.

NOTES SOBRE LA METODOLOGIA I LES FONTS

A fi de cobrir els objectius que he assenyalat anteriorment, el treball consisteix en l'anàlisi comparada de l'estructura per edat —fonamentalment a través de les *piràmides* de la població— en dos moments de signe i característiques demogràfiques ben diferents. El primer correspon a l'any 1877, moment en el qual la Conca assolía una alta xifra de població i quan hi dominava un règim demogràfic de tipus pre-industrial, és a dir, d'alta natalitat i alta mortalitat. El

(1) GENERALITAT DE CATALUNYA - CONSELLERIA D'ECONOMIA, *La divisió territorial de Catalunya*, 1era. Barcelona 1937.

segon moment d'anàlisi correspon a l'any 1970. En els gairabé cent anys que separen les dues dates, la Conca ha experimentat una forta davallada de població i, al mateix temps, les taxes de natalitat i mortalitat han efectuat també un descens considerable. Així doncs, l'any 1877 marca un moment demogràficament dominat per l'anomenat règim demogràfic pre-industrial, mentre que l'any 1970 significa un moment molt avançat de la *transició demogràfica*. Evidentment hauria estat més interessant haver pogut utilitzar les dades dels recent Cens de 1981. Això no ha estat possible ja que, almenys fins al moment present, no s'han publicat dades que poguessin servir al propòsit del present treball. S'ha de dir, a més, que la publicació de dades per edat i sexe d'àmbit municipal o comarcal és un fet absolutament excepcional, ja que només poden obtenir-se a través de les dues fonts dels censos de 1877 i 1970 a les quals em referiré més endavant.

Ja he dit que el cos del treball consisteix en l'anàlisi de les estructures per edat i sexe de les poblacions de la Conca els anys 1877 i 1970. L'estudi d'aquestes estructures es farà en comparació amb les de dues poblacions teòriques: una població estable per a l'any 1877 i una població estacionària per a 1970. Una piràmide de població teòrica és aquella que s'obté mitjançant una determinada taula de mortalitat —de la qual se'n dedueix l'esperança de vida en néixer— i un creixement natural constant, de la qual cosa en resulta una estructura demogràfica invariable (2). La diferència entre les poblacions estables i les estacionàries consisteix en el fet que, mentre a les primeres hi ha sempre un cert creixement —positiu o negatiu—, a les segones aquest creixement és nul, és a dir, els índex de natalitat i mortalitat s'anul·len mutuament. Per a la correcta comparació amb una població real, es tracta d'obtenir i aplicar una població teòrica que presenti una esperança de vida en néixer (e_0) i una taxa de creixement (r) similars a les de la població real objecte d'estudi. Ja veurem més endavant quines són concretament les piràmides teòriques que aplicaré a les dues piràmides de la nostra comarca.

Dues son les fonts essencials emprades en el present estudi. Per a l'any 1877 s'han obtingut les dades a través de les publicacions del cens que fou realitzat aquest any. Concretament, el segon volum del *Censo de la población de España-1877* (3) ofereix un quadre amb la

(2) Per a una ampliació del concepte i les característiques de les poblacions teòriques, vegeu R. PRESSAT, *El análisis demográfico*, lera, F.C.E., México, 1967.

(3) DIRECCION GENERAL DEL INSTITUTO GEOGRAFICO Y ESTADISTICO, *Censo de la población de España-1877*, lera, Madrid, 1884.

composició per edat i sexe de la població de tots i cadascun dels municipis espanyols. Sumant les xifres dels municipis de la comarca ha estat possible d'obtenir, a nivell comarcal, tant la distribució en tres grups d'edat com la piràmide de població. Aquesta s'ha realitzat en grups de cinc anys; s'ha de dir, però, que a partir dels 50 anys la font subministra les dades en grups de 10 anys, per la qual cosa s'han hagut de dividir en dues parts iguals les dades de cadascun d'aquests grups.

Per a l'any 1970 he fet servir la publicació del C.I.D.C. referida al cens d'aquest any ⁽⁴⁾, la qual proporciona les dades de població en grups de cinc anys, però sense especificació per sexes, de totes les comarques del Principat així com dels municipis que ultrapassen els 5.000 habitants. D'aquesta forma es poden conèixer les dades d'estructura per edat del conjunt de la comarca, del municipi de Montblanc i de la resta de la comarca, exclosa la capital.

LA JOVE POBLACIÓ DE 1877

La Conca de Barberà assolí l'any 1877 una població de 28.306 habitants, la qual 10 anys després arribà a la xifra més alta mai no coneguda de 30.106 habitants. La comarca, com ha assenyalat Josep Iglésies ⁽⁵⁾, coneixia un període de creixement demogràfic degut a l'eufòria del conreu de la vinya en el temps pre-fil·loxèric. Quina era mentrestant la dinàmica natural de la població de la comarca i, per tant, la seva estructura demogràfica?. Intentaré de respondre-ho tot seguit.

La població de la Conca de Barberà presentava l'any 1877 l'estructura característica d'una població jove, tal com pot observar-se al quadre I i a la piràmide de població (fig. 1.a). En efecte, a la piràmide s'observa el seu caràcter globalment triangular, amb un descens gradual de població des de la base fins a la cúspide, llevat d'algunes irregularitats que després analitzaré.

Si hom realitza l'anàlisi en tres grans grups d'edat (quadre I) s'observa el caràcter jove de la població de la comarca, amb un elevat índex de joves (41'7%) i una baixa proporció de majors de 60 anys (només el 9'9%). Pot observar-se també que la Conca presenta una distribució molt semblant a la del conjunt del Principat, amb un ín-

(4) CONSORCIO DE INFORMACION Y DOCUMENTACION DE CATALUÑA (C.I.D.C.), *Censo de 1970*, explotaciones de la base de datos, Barcelona. Exempler policopiat.

(5) J. IGLESIES, *La població de la Conca de Barberà a través de la Història*, a "VIII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos a Montblanc-1966", Iera, Ed. Montblanch, Granollers, pàgines 13 i 14.

dex de joves lleugerament més alt però també amb un percentatge més alt de vells.

Quin tipus de règim demogràfic assenyala una distribució per edats com la que s'acaba de veure?. Com ha indicat Roland Pressat (6), tota la població amb una base ampla i un progressiu i ràpid retrocés cap a la cúspide reflecteix una població amb un alt índex de natalitat. Aquesta era, sens dubte, la situació que s'esdevenia a la comarca durant l'últim quart del s. XIX. En efecte, a través de Josep Iglésies (7) coneixem les dades de moviment natural del conjunt del Principat per als anys d'aquests període. La natalitat es situava al voltant del 35-36 per mil; la mortalitat s'apropava al 30 per mil, xifra també molt elevada. Estem davant de l'anomenat règim demogràfic pre-industrial, caracteritzat per una altra natalitat i una mortalitat també elevada. Evidentment les taxes de la comarca no devien diferenciar-se massa de les del conjunt del territori català, ja que en aquell moment existia una forta homogeneïtat territorial en el moviment natural. Segons les taxes anteriors la població catalana no sembla pas haver iniciat encara la seva *transició demogràfica*, és a dir, el procés de retrocés de la natalitat, el qual serà el responsable fonamental de l'envelliment que es podrà constatar més endavant a la població de 1970.

Ja he assenyalat anteriorment que una bona forma de conèixer els factors naturals responsables de l'estructura per edat d'una població, consisteix en comparar-la amb una població teòrica adequada.

QUADRE I

Distribució de la població en tres grans grups d'edat — 1877

	Joves (0-19)	%	Adults (20-59)	%	Vells (60 i més)	%
Conca de Barberà	11.768	41'70	13.692	48'40	2.792	9'90
Montblanc	1.977	41'60	2.364	49'80	409	8'60
Catalunya	—	40'30	—	51'00	—	8'70
Població estable ($r=0'5\%$, $e_0=33'85$)	—	41'00	—	50'30	—	8'70

Font: Per a les poblacions reals, elaboració pròpia segons dades de l'I.G.E., *Censo de la población de España-1877*; per a població estable, elaboració pròpia a partir de la taula de mortalitat masculina espanyola de 1900 (taula de supervivents) subministrada per l'I.N.E., *Anuario estadístico de España-1973*.

(6) R. PRESSAT, *El análisis...*, Ob. cit., pàg. 263.

(7) J. IGLESIES, *Moviment demogràfic de Catalunya*, a LL. SOLÉ SABARIS (Dir.), *Geografia de Catalunya*, Iera, Ed. Aedos, Barcelona, 1958, vol. 1, pàg. 362.

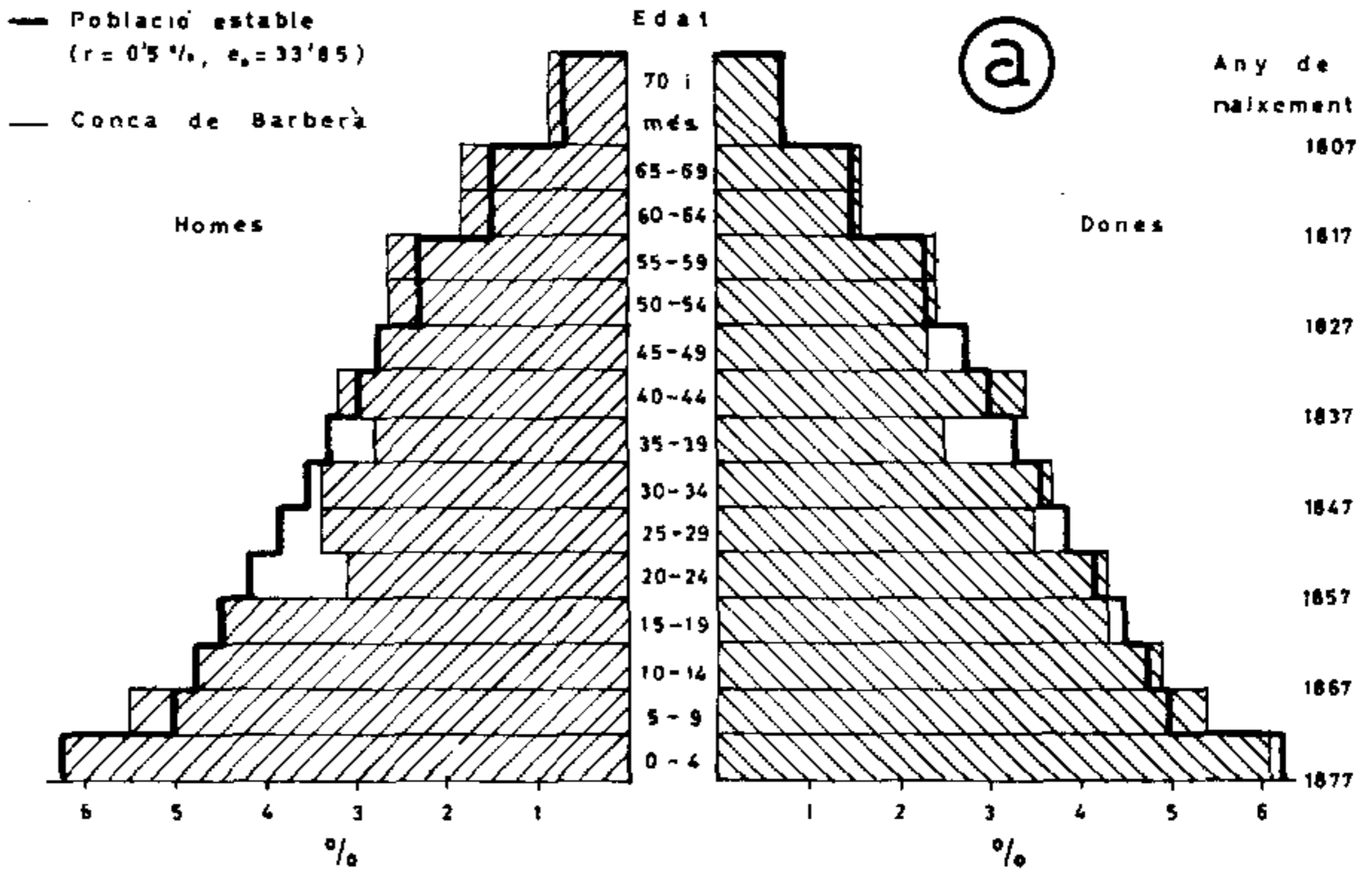

Fig. 1.a Piràmide de població de la Conca de Barberà a l'any 1877

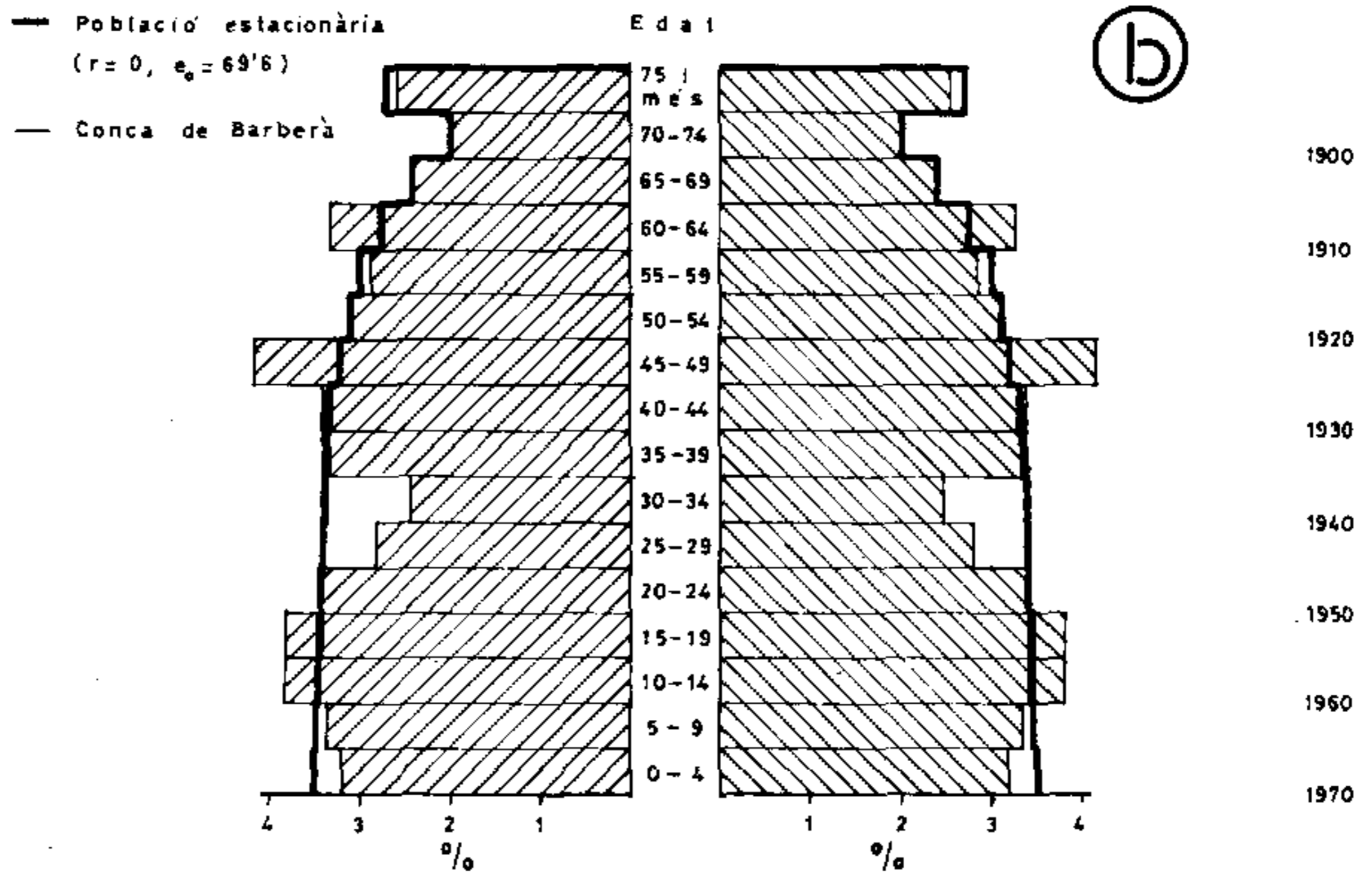

Fig. 1.b Piràmide de població de la Conca de Barberà a l'any 1970
 (no inclou la distinció per sexes)

Per a l'any 1877 utilitzaré una població estable amb una taxa de creixement natural de 0'50% anual i una esperança de vida en néixer de 33'85 anys. La taxa de creixement sembla encertada ja que, com he dit abans, el Principat oferia una diferència entre natalitat i mortalitat al voltant del 0'50%. L'esperança de vida en néixer es basa en la taula de mortalitat de la població masculina espanyola de l'any 1900, la qual, com he assenyalat en un altre treball ⁽⁸⁾, es devia apropar molt a la de Catalunya 23 anys abans. Com pot observar-se al quadre I i a la figura 1.ª, la composició per edat de la Conca i la de la població estable és força semblant la qual cosa indica una previsible similitud entre les taxes de moviment natural d'ambdues poblacions. La població estable presenta una taxa de natalitat del 34 per mil i de mortalitat del 29 per mil, les quals, com pot verure's, son molt semblants a les de Catalunya i, per tant, també a les que devien donar-se a la Conca de Barberà. Heus ací una confirmació més en el sentit que durant l'últim quart del s. XIX dominava a la Conca el règim demogràfic pre-industrial. Per altra banda, aquestes altes taxes de natalitat i mortalitat degueren produir-se durant tot el període de formació de la piràmide.

L'últim aspecte a assenyalar en el comentari del quadre I és la semblança de la distribució per edats entre la comarca en conjunt i la seva capital. Aquest fet significa que a la societat pre-industrial de finals del s. XIX no s'han generat encara les diferències entre àrees urbanes o semi-urbanes i rurals, com s'esdevindrà posteriorment amb la nova societat industrial i d'agricultura comercial.

Un cop feta l'anàlisi global de l'estructura per edat, correspon realitzar l'estudi detallat de la piràmide de població, a fi de conèixer els aspectes més remarcables que presenta. Com pot observar-se a la figura 1.a, a la piràmide de la Conca se li ha superposat la de la població estable ja citada, amb la intenció de facilitar la comprensió i el millor comentari d'aquella.

La piràmide de la Conca presenta una base ampla —gairebé exacta a la de la població estable—, indicadora de l'alta natalitat del moment. Això fa que els menors de cinc anys representin quasi el 12'5% de la població total.

Entre el primer i segon grup d'edat s'estableix un salt considerable, el qual és més remarcable a la piràmide de població estable. La causa d'aquest salt obceix a l'alta mortalitat infantil, la qual tendeix

(8) S. ROQUER, *L'estructura per edat i sexe de la població del Camp de Tarragona ara fa un segle* a "Universitas Tاراconensis", IV, Tarragona (1982), pàg. 108.

a reduir fortament les generacions durant els primers anys de llur existència. Aquest salt entre els primers grups d'edat és un fenomen comú a totes les piràmides de poblacions pre-industrials.

Les dues piràmides segueixen més amunt amb un descens progressiu i quasi paral·lel fins arribar al grup de 20-24 anys, que presenta a la piràmide de la Conca un fort buidament a la banda dels homes. L'explicació d'aquest buit resulta força senzilla: segons he pogut constatar en estudis anteriors ⁽⁹⁾, la tropa es trobava censada a les poblacions on estava complint el servei militar. Com sigui que la Conca no devia tenir cap guarnició militar —o, en tot cas era de molt poca importància—, l'absència dels joves alistats provocava la forta davallada del grup d'homes entre 20 i 24 anys. Confirma l'afirmació anterior veure que entre les dones no existeix cap mena d'entrada.

Més difícil d'explicar resulta el buidament que en relació a la població estable presenten els grups masculí i femení de 25-29 anys. L'explicació més adequada sembla ésser la d'una certa baixa de la natalitat en el moment de formació del grup, ja que un fenomen semblant succeïa a la piràmide de població de Catalunya, on s'estableix un salt força remarcable entre el grup de 20-24 anys i el de 25-29 ⁽¹⁰⁾.

La piràmide de la Conca de Barberà torna a mostrar un fort buidament en el grup de 35-39 anys, tant entre els homes com entre les dones. En dos estudis anteriors he pogut constatar el mateix fenomen a la comarca d'Osona i al Camp de Tarragona i també pot observar-se el caràcter reduït de l'esmentat grup d'edat en el conjunt de la població catalana ⁽¹¹⁾. La baixa de la natalitat, responsable d'aquest buidament, hauria estat provocada per la situació de crisi política, bèl·lica —primera guerra carlina— i econòmica dels anys immediatament posteriors a la mort del rei Ferran VII. El fenomen de contracció de la natalitat durant els períodes de crisi, especialment els de caràcter bèl·lic, que tant clarament s'observa al segle XX —en el cas espanyol durant els anys de la guerra civil— sembla tenir antecedents ja al segle XIX. Aquest efecte antinatalista dels períodes bèl·lics del s. XIX ha estat assenyalat també per d'altres autors. Així el sociòleg J.M. de Miguel afirma: “en ellas (es refereix a les guerres del segle passat) no tanto morían personas, como que no nacían” ⁽¹²⁾.

(9) S. ROQUER, *L'estructura...*, Ob. cit., pàgs. 110, 116 i 118.

(10) Vegeu la piràmide de Catalunya-1877 a J. IGLESIES, *El moviment demogràfic...*, pàg. 363. També he pogut comprovar un fenomen semblant a la comarca d'Osona: S. ROQUER i A. VILA, *La població d'Osona*, lera, Ed. EUMO, Vic, 1981, pàg. 126.

(11) Vegeu nota 10.

(12) J.M. DE MIGUEL, *El ritmo de la vida social*, lera., Ed. Tecnos, Madrid 1973, pàg. 98.

La generació de 40-44 anys, al contrari de la que acabem d'analitzar, presenta una sortida especialment remarcable entre les dones. És un fenomen força sorprenent i de difícil explicació, sense que es pugui descartar un possible error estadístic o d'elaboració del cens, car la fiabilitat d'aquest és més aviat reduïda, sobretot entre les dones.

L'últim aspecte remarcable són les diferències entre les dues piràmides al grup d'homes entre 50 i 69 anys, en què la població de la Conca és un xic més ampla que la de la població estable. Aquest fet explica que a la distribució per tres grans grups d'edat, que s'ha vist al quadre 1, la Conca de Barberà aparegui amb un índex de vells més alt que el de la població estable.

Finalment convé fer una breu referència a la composició per sexes de la població de la comarca, ja que resulta força sorprenent. Segons les dades que es desprenen del cens de 1877, la taxa de masculinitat seria superior a 100, concretament de 101'3 homes per cada 100 dones. Entre poblacions poc o gens afectades per fenòmens migratoris —que era segurament la situació de la Conca de Barberà l'any 1877— l'índex de masculinitat sol ésser sempre inferior a 100 i es situa al voltant de 95. Aquesta devia ésser més o menys la proporció real de la comarca i no pas la que assenyalen les dades oficials. Com han indicat altres autors ⁽¹³⁾, la causa de l'aparent alta taxa de masculinitat és deguda a raons purament estadístiques, a errors estadístics. Succeeix que en societats poc desenvolupades les ocultacions censals eren relativament importants, molt especialment entre les dones, ja que censar-les oferia un interès molt menor ⁽¹⁴⁾. L'observació de la piràmide confirma aquestes ocultacions femenines. Com es ben sabut, les dones viuen més anys que els homes, com a conseqüència de la supermortalitat masculina. Aquest fet provoca que a les edats elevades, ja des dels 50 anys aproximadament, les generacions femenines siguin progressivament més àmplies que les masculines. Tanmateix a la piràmide de la Conca de l'any 1877 passa exactament el contrari, car des dels 50 anys en amunt són sempre més els homes que les dones. En aquestes edats es trobarien, doncs, la major part de les ocultacions femenines. Evidentment la baixa fiabilitat dels censos del s. XIX, que ara acabem de constatar per a la distribució per sexes,

(13) J.M. DE MIGUEL, *El ritmo...*, Ob. cit., pàgs. 94 i 95. l'autor subministra també opinions d'altres especialistes que destaquen el mateix fet.

(14) Tenint en compte que el grup d'homes de 20-24 anys es troba anòmalament reduït, caldria esperar una proporció encara més baixa dels homes i, en canvi, segons les dades oficials haurien estat majoria.

pot afectar també d'altres característiques de la població, la qual cosa obliga, quan hom pretén de comentar les piràmides, a tenir en compte aquests possibles errors estadístics.

L'ESTRUCTURA PER EDAT L'ANY 1970: UNA POBLACIÓ FORTAMENT ENVELLIDA

Quasi cent anys després de 1877, la situació demogràfica de la Conca de Barberà s'havia modificat profundament en dos aspectes al mateix temps: retrocés demogràfic i fort envelliment de la població.

He assenyalat anteriorment que la comarca aconseguí la xifra de població més alta mai no coneguda, l'any 1887. D'aleshores ençà s'ha produït una davallada ininterrompuda que ha situat la xifra de població en 18.992 habitants l'any 1970 i en 18.140 segons les dades del recent cens de 1981 ⁽¹⁵⁾. Aquest descens demogràfic indica una emigració molt intensa, de la influència de la qual sobre l'estructura per edat ja en parlaré més endavant.

Al mateix temps que es produïa l'esmentat procés de despoblament, la població de la Conca de Barberà anava reduint progressivament la seva taxa de natalitat, d'una forma paral·lela a tota la població catalana ⁽¹⁶⁾. És el procés conegut amb el nom de *transició demogràfica*, el qual, amb poques diferències en el temps, ha afectat totes les poblacions dels països europeus i desenvolupats en general. El resultat d'aquesta baixa de la natalitat —que alhora anava acompanyada d'un retrocés de la mortalitat— ha estat un envelliment considerable de la població puix que, com ha demostrat R. Pressat ⁽¹⁷⁾, és la natalitat la responsable fonamental del caràcter més o menys jove de les estructures demogràfiques. Passo a analitzar seguidament aquest envelliment demogràfic de la població de la Conca, tal com es mostra a l'estructura de l'any 1970 (quadre II i figura 1.b).

La distribució en tres grans grups d'edat (quadre II) palesa ja d'una forma molt clara el procés d'envelliment experimentat per la població de la comarca. Si hom compara les xifres de 1877 i 1970,

(15) La dada de 1970 procedeix de l'I.N.E., *Censo de la población de España-1970. Población de derecho y hecho de los municipios*, Madrid, 1971. La dada de 1981 té caràcter provisional i procedeix del C.I.D.C., *Població dels municipis i comarques de Catalunya 1975-1981*, Barcelona, 1981.

(16) El fort retrocés de la natalitat ja fou indicat per Josep Vandellós als anys trenta. Vegeu J.A. VANDELLOS, *Catalunya poble decadent*, I era., Ed. Patxot i Ferrer, Barcelona, 1935.

(17) R. PRESSAT, *El análisis...*, Ob. cit., pàgs. 265-269.

s'observa un descens important del percentatge de joves, i sobretot un enorme increment del nombre de majors de 60 anys, el qual ha doblat amb escreix el seu índex ⁽¹⁸⁾. Així doncs, el procés d'envelliment s'ha efectuat en la doble línia de disminució percentual dels joves i augment de l'índex de vells, sense gairebé modificació en la proporció d'adults.

Un segon fet remarcable en l'anàlisi del quadre II el constitueix les diferències de la composició per edat entre la Conca de Barberà i el conjunt del Principat. Evidentment, tal com pot observar-se comparant les dades dels quadres I i II, la població catalana també s'ha envellit entre 1877 i 1970 però amb una intensitat inferior a l'experimentada per la Conca. Aquesta comarca, que l'any 1877 oferia una estructura per edat força semblant a la del conjunt de Catalunya, presenta avui una estructura considerablement més envellida, tant en la proporció de joves com sobretot en l'índex de vells. La causa d'aquesta diferència resideix en el caràcter rural i per tant emigratori de la Conca, mentre que el conjunt de Catalunya és una àrea amb un balanç migratori clarament positiu. Es conegut que el procés migratori afecta especialment els adults joves, de forma que les àrees emigratòries perden percentualment població d'aquests grups. La manca de població d'aquestes edats, que són precisament els reproductors, re-

QUADRE II

Distribució de la població en tres grans grups d'edat — 1970

	Joves (0-19)	%	Adults (20-59)	%	Vells (60 i més)	%
Conca de Barberà	5.275	28'20	9.575	51'20	3.845	20'60
Montblanc	1.532	30'40	2.606	51'60	909	18'00
Resta de la Conca	3.743	27'40	6.969	51'10	2.936	21'50
Catalunya	—	33'50	—	51'80	—	13'90
Població estacionària ($r=0$, $e_0=69'7$)	—	27'80	—	52'60	—	19'60

Font: Per a poblacions reals, elaboració pròpia segons dades de C.I.D.C., *Censo de 1970*; per a població estacionària, elaboració pròpia a partir de la taula de mortalitat masculina espanyola de 1970 (taula de supervivents) subministrada per l'I.N.E., *Anuario estadístico de España-1973*.

(18) Potser les xifres absolutes poden donar una idea més clara de l'augment dels vells: l'any 1877 entre una població de 28.252 persones hi havia 2.792 majors de 60 anys; l'any 1970, quan la Conca ha retrocedit fins a 18.922 habitants, el nombre de majors de 60 anys ha pujat fins a 3.845.

percuteix en un descens de la natalitat, afavorint per tant encara un major envelliment. En conseqüència, el molt elevat grau d'envelliment de la població de la Conca, s'ha d'explicar genèricament pel procés de transició demogràfica, més concretament per la baixa de la natalitat, però accentuada pel procés de despoblament de la comarca. Heus ací, doncs, un exemple de la relació que existeix entre els fenòmens migratoris i l'estructura demogràfica.

Com en el cas de la població de 1877, he assajat de comparar la població de la Conca amb la d'una població teòrica. Concretament he escollit una *població estacionària* amb una esperança de vida en néixer de 69'7, que és la que oferiria la població masculina espanyola de l'any 1970 i que suposo que deu ser semblant a la de la Conca en aquell moment. Pel que fa a la taxa de creixement, com que es tracta d'una població estacionària, és igual a zero. No tinc dades del moviment natural de la Conca del període que ens ocupa; però, atesa la forma de la piràmide de la comarca i coneguda la fecunditat de la població catalana en aquells anys, no és massa arriscat suposar per a la Conca un creixement natural pràcticament nul (19).

La població estacionària i la de la Conca mostren una distribució en tres grups d'edat molt similar. De fet, la població estacionària apareix com una mica més envellida si es té en compte el nombre de joves; però, en canvi, la Conca ofereix un índex de vells més alt. En conseqüència les dues poblacions manifesten un envelliment similar i intens. Respecte als factors de moviment natural, ja he dit que la població estacionària té, per definició, el mateix índex de natalitat que de mortalitat i que una situació semblant se suposa per a la Conca. La població estacionària ofereix uns índex de natalitat i mortalitat de 14'36 per mil. La natalitat resulta bastant baixa però el factor més destacat és la relativament elevada mortalitat —no oblidem que es tracta d'una població amb una alta esperança de vida— com a conseqüència, justament, de la presència de molta població vella. La relativa alta mortalitat és, doncs, resultat del fort envelliment de la població. La situació real de la Conca de Barberà devia ésser l'any 1970 semblant a la de la població estacionària, tal vegada amb uns índexs lleugerament inferiors.

(19) Justament al voltant de l'any 1970 una sèrie de províncies espanyoles, aquelles més rurals i més envellides, presentaven un índex de creixement natural molt pròxim a zero. Per exemple, segons dades de l'I.N.E., *Anuario estadístico de España-1973*, les següents províncies presentaven l'any 1972 un creixement natural inferior al 0'3%: Avila (0'28%), Huesca (0'26%), Lugo (0'09%), Orense (0'2%), Soria (0'16%) i Teruel (0'04%).

L'últim aspecte que cal destacar de l'anàlisi del quadre II són les diferències que s'observen en la composició per edat a l'interior de la pròpia comarca. Concretament, Montblanc, població que augmenta la seva població lentament des de 1950, es presenta menys envellida que la seva comarca. Ben al contrari, la resta de la comarca sense Montblanc ofereix una població encara més envellida. Vet aquí un exemple, dins de la comarca, dels contrastes entre les àrees eminentment rurals i aquelles altres, com és el cas de la vila de Montblanc, que ofereixen un caràcter urbà o semi-urbà. Aquestes diferències entre món rural i món urbà, que no existien a la societat pre-industrial, s'han generat a la societat actual com a conseqüència dels fenòmens migratoris.

La forma de la piràmide de la Conca l'any 1970 (fig. 1.b) confirma plenament el caràcter fortament envellit de la població de la comarca. S'ha passat de la forma triangular de 1877 a una forma quasi rectangular, en la qual, deixant al marge certes irregularitats que ja comentaré, els grups d'edat presenten un percentatge molt semblant fins als 65 anys.

Si hom compara la piràmide de la comarca amb la de la població estacionària es pot constatar una semblança bastant estreta entre elles, amb l'excepció, és clar, dels buits i sortides que es presenten en alguns grups d'edat de la població de la Conca. S'ha de tenir en compte que el paral·lelisme entre una població teòrica i una població real és més estret si aquesta última ha conservat durant el període de la seva formació uns índex de moviment natural força constants. Segurament aquesta era la situació a la piràmide de la Conca de l'any 1877. Ben al contrari, la piràmide de 1970 s'ha produït en un període de transició demogràfica i amb alguns moments de forta modificació dels índex de moviment natural, com és el cas del quinquenni 1936-1940; a més, sobre aquesta població han actuat amb força els moviments migratoris. Com a fruit dels factors assenyalats, la piràmide de la Conca de l'any 1970 ha de presentar necessàriament una forta irregularitat, que l'allunya, per tant, de qualsevol població teòrica.

Si entrem en l'anàlisi detallada dels grups d'edat, un primer fet a remarcar és la base tan reduïda de la piràmide, de manera que el grup de 0-4 anys només representa el 6'4% de la població total, quan l'any 1877 el percentatge s'elevava fins a 12'3%. Aquesta base tan estreta indica la baixa natalitat que la comarca coneix en els moments actuals. També s'ha d'esmentar la progressió inversa, de menys a més, que es produeix entre els primers grups de la base de la piràmide.

Aquesta està experimentant un eslleuiment per la base, és a dir, cada grup d'edat és inferior al que l'ha precedit en el temps. Aquest estrenyiment de la base és un dels signes més clars del procés d'envelliment.

Un segon aspecte destacable és el percentatge lleugerament més alt que els grups entre 10 i 19 anys presenten a la piràmide de la Conca en relació a la població estacionària. Aquests grups no es troben encara gaire afectats per l'emigració i, a més, es formaren en una època en la qual les taxes de natalitat devien ser a la comarca més altes que les actuals; els dos factors assenyalats expliquen el seu més alt percentatge.

Una altra irregularitat molt notable de la població de la Conca la constitueixen les classes buides dels grups d'edat entre 25 i 34 anys. Dues són les raons que ho expliquen: en primer lloc, s'ha de recordar que aquests grups són els més afectats per les emigracions; en segon lloc, es tracta de poblacions reduïdes ja des del seu origen, car són les persones nascudes durant el període de baixa natalitat de la guerra civil i la immediata postguerra. Convé indicar per últim que aquests grups entre 25 i 34 anys són els que sostenen quasi tota la natalitat de la població, de forma que tractant-se de generacions reduïdes provoquen que ho siguin també les de la base.

A partir dels 35 anys les dues piràmides presenten una forma molt semblant que només es trenca bruscament en els grups d'edat de 45-49 i de 60-64, en els quals la població de la Conca presenta una forta sortida; aquesta és molt pronunciada en el grup de 45-49 anys, el qual resulta el més ample de tota la piràmide. L'explicació d'ambdúes sortides no resulta massa fàcil; potser la més encertada seria la d'atribuir-les a una major natalitat en el moment de formació de les generacions, sense oblidar que, tractant-se d'unes xifres obtingudes per mostratge, aquestes poden ser un xic inflades (20).

(20) El següent fet sembla confirmar el meu temor que pugui tractarse més aviat d'un error del mostratge o fins i tot de la posterior edició: a la piràmide de Montblanc, que per raons d'espai no ofereixo, el grup de 45-49 anys és més petit que el de 40-44 anys i força més reduït que el del conjunt de la Conca (7'2% a Montblanc i 8'3% a la resta de la comarca). Segons això la gran importància del grup de 45-49 anys només es deuria a l'acció dels altres municipis de la comarca, en els quals un mostratge del 20% com és el del C.I.D.C. pot donar lloc a certs errors.

CONCLUSIONS

A través de les planes anteriors s'ha pogut comprovar, amb molta nitidesa, l'intens procés d'envelliment experimentat per la població de la Conca de Barberà durant l'últim segle. Es parteix amb una població jove, la de l'últim quart del s. XIX, la qual indica l'alta natalitat imperant en aquell moment. Es tracta d'una societat dominada pel règim demogràfic pre-industrial en el qual l'alta natalitat es veu contrarrestada per una mortalitat també elevada, la qual cosa provoca que el creixement sigui només moderat i fins i tot relativament baix. Justament aquesta alta mortalitat impedia que la població fos encara més jove, com succeeix avui amb les poblacions dels països subdesenvolupats ⁽²¹⁾. Quasi cent anys després de 1877, la població de la comarca manifesta un elevat grau d'envelliment, com a resultat d'un règim demogràfic de baixa natalitat i de mortalitat també relativament baixa.

S'ha pogut constatar, així mateix, que el procés, d'envelliment ha afectat tota la població catalana, ja que el descens de la natalitat s'ha produït a totes les poblacions desenvolupades. Ara bé, la realitat actual manifesta que les àrees rurals, com és ara la Conca de Barberà, presenten un grau d'envelliment més elevat que les poblacions urbanes, com globalment ho és la catalana. La causa d'aquesta diferència, com ja s'ha dit, és provocada pels moviments migratoris rurals que, en reduir el percentatge dels pares potencials, redueix encara més la natalitat. Així doncs, l'envelliment de la Conca s'ha d'explicar per un factor de caràcter general: la transició demogràfica, i un factor específic de les àrees rurals; el procés de despoblament. En aquest sentit, l'estructura demogràfica de la Conca de Barberà és un model aplicable a d'altres comarques eminentment rurals de Catalunya —comarques del Pirineu i Pre-pirineu i de les terres occidentals i meridionals interiors del Principat—.

S'ha pogut comprovar també quina és la influència que l'estructura tan envellida de la Conca suposa sobre els moviments naturals:

(21) Els països subdesenvolupats actuals presenten una estructura per edat encara més jove que la de les societats pre-industrials, amb un percentatge de joves pròxim i inclús superior al 50%. El seu règim demogràfic és el d'una alta natalitat— superior fins i tot a la de les poblacions pre-industrials— i una mortalitat baixa o molt baixa. La conseqüència és una estructura encara més jove ja que, contràriament al que en un primer moment podria pensar-se, la baixa de la mortalitat, junt amb el manteniment de l'alta natalitat, tendeix a rejuvenir una població. En efecte, tota baixa de mortalitat en poblacions endarrerides repercuteix en una forta baixa de la mortalitat infantil i el consegüent augment dels grups de la base de la piràmide. Vegeu R. PRESSAT, *El anàlisis...*, pàgs. 265-269.

una molt baixa natalitat i una mortalitat relativament elevada, de forma que el creixement natural és pràcticament nul i fins i tot pot resultar negatiu. Heus ací l'aspecte més preocupant de la situació descrita: les comarques rurals envellides com la de la Conca no tenen avui ja capacitat de creixement basant-se en la seva població. És a dir, no són necessaris els moviments migratoris perquè aquestes comarques es trobin estancades demogràficament i fins i tot perdin població. La devallada demogràfica pot produir-se simplement per l'acció dels factors naturals. Quines poden ésser les solucions a aquesta situació?. Una d'elles podria consistir en un augment de la fecunditat, però aquesta no és pas la tendència que avui dia manifesta la nostra població ni tampoc voldria convertir-me en un defensor aferrissat de les postures pro-natalistes (22). Si un augment important de la fecunditat no és previsible, la recuperació demogràfica només pot produir-se mitjançant una inversió del signe migratori actual. Únicament a través de mesures de desenvolupament de les nostres àrees rurals —millores de les condicions agràries i sobretot industrialització— podrem veure com aquestes esdevenen àrees immigratòries. En aquest sentit crec que la comarca de la Conca de Barberà gaudeix d'unes condicions —per exemple els eixos de comunicació— força més favorables que d'altres. Parlar de desenvolupament i d'industrialització de les nostres àrees rurals pot semblar una utopia en un moment de recessió econòmica com l'actual; però, en qualsevol cas, no convé oblidar que si volem una reordenació racional del territori català, aquesta passa pel desenvolupament de les comarques situades fora de l'Àrea Metropolitana de Barcelona.

(22) És possible que les poblacions europees necessitin augmentar lleugerament llur natalitat, però és bastant més necessari que les poblacions dels països subdesenvolupats redueixin la seva. La baixa de la natalitat no és pas evidentment la solució al problema del subdesenvolupament —són altres mesures de caire econòmic i social les que es necessiten— però és una mesura molt convenient si es vol emprendre realment qualsevol acció desenvolupadora.